

2016-05-23

Dnr 7, u2016, 6/ns

Näringsdepartementet

103 33 Stockholm

Studieförbundens remissvar på Digitaliseringskommissionens delbetänkande "Digitaliseringens transformerande kraft"
Diarienummer: N2015/08335/ITP

Sammanfattning

Studieförbunden anser att alla myndigheter ska genomföra konsekvensanalyser i samband med digitaliseringar av tjänsteutbudet. Till analysen knyts en konkret åtgärdsplan.

Regeringen måste också ta ett övergripande ansvar för att offentliga tjänster ges lika till alla utifrån grundlagen. Regering och riksdag behöver återkommande ta ställning till hur detta påverkar medborgarnas tillgång till offentliga tjänster och demokratin.

Studieförbunden kräver att staten genom Folkbildningsrådet genomför en omfattande folkbildningsinsats för att sluta den digitala klyftan. Satsningen måste vara tillräckligt stor för att möta utmaningen i att en miljon personer inte är med i den digitala övergången.

Vi menar att det är centralt att fokusera på verktyg och kunskap, digital bildning och kompetens, som ger individer möjlighet att självständigt förhålla sig till informationsflödet och att vara medskapare och inte bara passiva mottagare. Bildning handlar inte minst om att kunna föra en kritisk diskussion om den samhällsförändring som nu pågår och är därför mycket mer än bara anställningsbarhet och att kunna utnyttja vissa tjänster.

Utgångspunkter

Digitaliseringen av vårt samhälle är en omvälvande samhällsförändring med omfattande konsekvenser. Digitaliseringen förändrar på ett genomgripande sätt hur medborgarna får tillgång till information och nyheter, det offentliga samtalet, hur människor får tillgång till tjänster från offentliga och privata aktörer och inte minst bildning, lärande och utbildning. Utvecklingen har en väldigt positiv potential men det är lika uppenbart att den medför risker och skapar digitala klyftor mellan människor som vi inte kan acceptera. För att motverka de negativa effekterna och kunna dra full nytta av digitaliseringen krävs konkreta statliga åtgärder.

När uppskattningsvis 90 procent av befolkningen är med i digitaliseringen innebär det samtidigt att var tionde person, alltså en miljon människor i Sverige, inte är med i utvecklingen. Den som lämnas efter i den digitala övergången blir förlorare vad gäller kärnvärden i demokratin som tillgången till information och möjligheten att följa och delta i debatten. Den som inte är med i den digitala övergången får sämre service av banken, skattemyndigheten, försäkringskassan och massmedia. Den som inte är med i den digitala övergången har sämre tillgång till bildning, utbildning, kunskap i det livslånga lärandet. Vi måste lägga kraft bakom att sluta denna klyfta.

Det är viktigt att inte bara titta på de digitala tjänsterna utan att se dem i perspektiv av de ”fysiska” tjänster som försvinner när de digitala införs. I en mycket snabb takt reduceras fysiska tjänster i takt med att de digitala byggs ut. Bankkontor och statliga myndigheter stänger eller begränsar sitt tjänsteutbud. För varje enskild organisation är detta styrt av kortsiktig ekonomisk rationalitet. Men vi saknar helt någon statlig instans som står för överblick, samordning eller hantering av utvecklingen. Till sist handlar det om att offentliga myndigheter måste följa grundlagens bestämmelser om allas likhet inför lagen. Den principen sätts på undantag om var tionde person i praktiken helt utestängs från eller har väsentligt sämre tillgång till offentliga tjänster

Studieförbunden kräver: Att alla myndigheter och förvaltningar inom staten, regioner, landsting och kommuner åläggs att genomföra en konsekvensanalys i samband med alla digitaliseringar av tjänsteutbudet. Hur kommer detta att påverka alla människor? Hur ska de som inte kan ta del av servicen digitalt erbjudas en likvärdig behandling? Till varje sådan konsekvensanalys ska det knytas en konkret åtgärdsplan som visar hur den ansvariga myndigheten tänker åtgärda de problem som identifierats.

Regeringen måste också ta ett övergripande ansvar för att offentlig service och myndighetsutövning ges lika till alla. För det krävs en stark samordning och gemensamma insatser. Under denna förändringsperiod behöver riksdag och regeringen årligen följa och ta ställning till hur digitaliseringen påverkar medborgarnas tillgång till offentliga tjänster och demokratin.

Det finns två huvudskäl bakom att människor inte får tillgång till digitala tjänster: resurser och kunskap

Resurser handlar om sådant som att tillgången till infrastruktur för bredband varierar kraftigt i olika delar av landet. Staten behöver säkerställa att människor i alla delar av landet faktiskt kan komma åt nätet. Det handlar även om att personer med svag ekonomi, exempelvis nyanlända, eller som lever i social utsatthet kan sakna tillgång till nödvändig utrustning eller inte tillåts teckna abonnemang för att kunna koppla upp sig.

Kunskapen som behövs för att nyttja de digitala tjänsterna är ojämnt fördelad. Många av de som inte har tillgång till digitala tjänster (runt en miljon personer) saknar de kunskaper som behövs för att använda den moderna tekniken. Studieförbunden kräver att staten genom Folkbildningsrådet skapar en omfattande folkbildnings- och utbildningsinsats för att sluta den digitala klyftan. Satsningen måste vara tillräckligt stor för att på allvar kunna åtgärda utmaningen i att en miljon personer inte är med i den digitala övergången.

Bakgrund om arbetet med digitaliseringsfrågor inom studieförbunden

Med sina 374 medlems- och samverkansorganisationer, närmare 280 000 studiecirklar och nästan 341 000 kulturprogram per år verkar de tio studieförbunden dagligen för att främja livslångt lärande och stärka folkbildningens idé och dess ställning i samhället.

De tio studieförbunden och bransch- och intresseorganisationen Studieförbunden arbetar sedan länge med frågor kring digital delaktighet. Under 2015 fokuserade vi på utveckling och frågor om folkbildningen och människan i den digitala åldern genom den studieförbundsgemensamma satsningen "Den digitala människan och studieförbunden". Nu är en rad nya projekt, lösningar och koncept redo för lansering under 2016. De tio studieförbunden har arbetat med omvärldsbevakning, intern kompetenshöjning, nätbaserade pilotprojekt, infrastruktur och teknikutbyggnad. Vi förde också idésamtal med våra systerorganisationer i Norden kring folkbildningens roll i det digitaliserade samhället.

Vi ser det som positivt att betänkandet lägger stor vikt vid insatser för att anpassa samhället till digitaliseringen och stärka människors kompetens för att kunna delta i denna förändring. Det är bra att det livslånga lärandet lyfts fram som en avgörande faktor för att möjliggöra detta. Betänkandet visar en stor förståelse för att utbildningsmöjligheterna måste finnas på många olika nivåer och genomföras av olika aktörer och för olika målgrupper. Det är dock ett allvarligt förbiseende att folkbildningen, trots sin livaktiga och breda verksamhet som når en miljon personer per år endast nämns i förbifarten som en historisk referens. Vi anser att vi är en central aktör i framtidens digitaliserade demokrati.

Det är både naturligt och avgörande ur demokratisk aspekt att studieförbunden behandlas som aktiva partners och aktörer när större folkbildnings- och utbildningsinsatser planeras och utformas. Studieförbunden har såväl kompetens, pedagogiska verktyg som infrastruktur för att leda insatser som motverkar klyftor i utbildningsnivå och digital kompetens genom att nå de grupper och människor som idag står långt ifrån den digitala vardagen. Det behövs ett starkt mångfaldsperspektiv på frågan som studieförbunden kan lyfta. Hos studieförbunden är digital delaktighet och utveckling en viktig del av demokratin.

Men studieförbunden och folkbildningen erbjuder också ett bildningsperspektiv och är inte bara verktyg och resurser för att ge kunskap. Folkbildningen är en central mötesplats och ställe där människor kan lära av varandra, bryta uppfattningar mot varandra, reflektera och ifrågasätta. Folkbildningen kan aktivt bidra till att bryta upp de digitala pelare, stuprör

och filterbubblor där människor bara möter sådan information och sådana personer som bekräftar deras världsbild. Denna bildning om den digitala förändringen är ett starkt egenvärde och inte bara nyttig för att kunna få ett jobb, anställningsbarheten, eller för att kunna ta del av digitala tjänster. Digitaliseringen behöver ett livslångt lärande som fungerar och som överbryggar de kunskapsglapp som lämnar många människor efter. Människor måste oavsett ålder och livssituation kunna lära nytt för att fullt ut vara delaktiga i samhället i denna snabba utveckling.

Digitaliseringen handlar inte bara om att människor behöver lära sig hantera verktyg och metoder. Bildning är så mycket mer än bara anställningsbarhet och att kunna utnyttja vissa tjänster. Det handlar också om att föra en kritisk diskussion om den samhällsförändring vi genomgår och hur dess konsekvenser bäst bör mötas. Frågor om hur digitaliseringen påverkar demokratin, kulturen och samhällsutvecklingen i stort.

Demokrati och kultur i den vidare analysen

Ur betänkandet:

”De nationella insatserna behöver innefatta systematisk kunskapsuppbyggnad om samtidens och framtidens sakfrågor, analys för att identifiera nytta, värde och utmaningar, stöd för myndigheter och kommuners utvecklingsarbete, utveckling av strategisk samverkan samt framtagande av policyunderlag av olika slag.” (sid. 23)

Genom sin breda verksamhet har studieförbunden kopplingar till stora delar av civilsamhället. Här finns kamratcirklar där privatpersoner lär sig och skapar tillsammans, här finns föreningar och organisationer som arbetar med samhällspåverkan och här finns fackföreningar, trossamfund och intresseföreningar. I den dagliga verksamheten möter studieförbunden olika verkligheter och har en god uppfattning om olika kunskapsbehov och varierande förutsättningar i olika delar av samhället. Mot den bakgrunden anser vi att en politik för det digitala samhället genomgående behöver präglas av en stark kultur- och demokratiaspekt.

Kunskapsglapp och vidareutbildning

I betänkandet uppmärksammas potentiella och verkliga kunskapsglapp som följer med digitaliseringen: De med hög utbildning gynnas medan de med lägre utbildning riskerar att bli utan sysselsättning. Det konstateras också att de flesta jobb kommer att kräva en viss nivå av digital kompetens och vidare:

”För att individer ska kunna arbeta på en digitaliserad arbetsmarknad som kontinuerligt kommer kräva nya kunskaper och förmågor ställs nya krav på utbildningssystemen och formerna för fortbildning och kompetensutveckling.” (sid. 18)

Folkbildningen har tidigare samarbetat med fackförbund och arbetsgivare för just sådana ändamål. Studieförbunden bedriver idag verksamheter, inklusive vuxenutbildning och utbildningsföretag, som är användbara partners för vidareutbildning. Studieförbundens stora potential ligger i att de kompletterar den etablerade pedagogiken genom ett arbetssätt där människor arbetar utifrån sina egna förutsättningar och på en nivå som fungerar för dem, som individer.

Vem deltar när demokratin stöps om?

Ur betänkandet:

“Digitaliseringen kan komma att stöpa om formerna för demokratin. Den ökar möjligheten för fler att ta initiativ, vara delaktiga och bidrar till transparens. Det kan skapa nya former för engagemang när deltagandet i föreningsliv samt i politiska partier kontinuerligt sjunkit sedan 1990-talet.” (sid. 99)

Samhällsengagemanget gestaltar sig på ständigt nya sätt. Digitala möjligheter kan öppna upp politiska partier och andra medlemsorganisationer för nya grupper. Men det finns ingen given kausalitet i detta. Ett öppet digitalt samhälle kräver ett långsiktigt arbete och där håller vi med betänkandet. Filter- och informationsbubblor undergräver det demokratiska samtalet. I betänkandet framhålls huvudsakligen mediernas ansvar att skapa intresse för samhällsfrågor och debatt (sid. 96). Vi menar att det är minst lika viktigt att fokusera på verktyg och kunskap, *digital kompetens*, som gör det möjligt för individer att självständigt förhålla sig till informationsflödet. Vi måste också stärka människors möjlighet att vara medskapare och inte bara passiva mottagare av ett flöde som kommer utifrån. Individer som deltar i föreningar och folkrörelser behöver just dessa kompetenser för att kunna ta del av och påverka samhällsutvecklingen. Stora delar av civilsamhället finns hos studieförbunden, som medlems- och samarbetsorganisationer. Studieförbunden når gräsrotterna. Demokratin är en del av folkbildningens kärna och utgör ett av fyra syften bakom statens bidragsgivning till folkbildningen.

Digitaliseringen påverkar också verksamheten i studieförbunden och folkbildningen direkt. Människors möten, utbyte av tankar och erfarenheter och lärande kommer givetvis att i grunden påverkas av den digitala tekniken. Vi är övertygade om att vi bara befinner oss i början av en utveckling vars fulla betydelse för folkbildningen ännu inte kan överblickas. Att möta denna utmaning kommer att kräva ett stort nytänkande. Studieförbunden är fast beslutna att själva och genom alla de människor som deltar i våra verksamheter vara med och påverka denna samhällsförändring. Studieförbunden är därför en viktig samtalspartner i framtida utredningar och analyser av kunskaps- och utvecklingsbehov.

Kommissionens utgångspunkter

Studieförbunden instämmer i att de fem utgångspunkterna för Digitaliseringskommissionens förslag är såväl intressanta som nödvändiga i digitaliseringsprocessen. Vi vill dock mena att

en utvidgning av utgångspunkten om **främjande av innovation och utveckling av näringslivet*, samt utgångspunkten om **strävande till kritisk massa* är nödvändig ur demokratisynpunkt:

Vi anser att det är önskvärt att näringslivets digitala utveckling sker i dialog med civilsamhället. Det är viktigt att å ena sidan främja företagens digitala utveckling och å andra sidan medborgarnas kompetens och påverkansmöjligheter - i lika stor utsträckning. Medborgarnas upplysta val av varor och tjänster är en oundgänglig komponent för ett hållbart digitalt samhälle.

Vidare och i samma anda vill vi understryka individperspektivet vad gäller incitamenten för att uppnå kritisk massa: ett tillräckligt stort befolkningsunderlag som deltar i det digitala samhället och som genom sin storlek driver utvecklingen framåt – till än mer genomgripande digitalisering. Kommissionen lyfter fram såväl morot som piska:

”tvingande krav, ekonomisk eller annan resursmässig nödvändighet eller inspirerande möjligheter.” (sid. 116)

Ett gott exempel som lyfts fram är Skatteverkets utlovade tidigare återbäring till de som e-deklarerar – vilket lett till en kraftig ökning av antalet som nyttjar den digitala möjligheten. Vi vill hävda att det finns en risk att de grupper som redan idag är marginaliserade riskerar att marginaliseras ytterligare – social marginalisering och digital marginalisering är ofta tätt sammankopplade. Vi menar att det är viktigt att avsätta medel och insatser för att motverka att en i grunden positiv utveckling i förlängningen försämrar villkoren för de mest utsatta. De inspirerande, lustbetonade möjligheterna till digital kompetens behöver få en särställning. Digitaliseringen behöver öppna dörrar för alla – inte stänga ute de som allra mest behöver få bli inkluderade.

Kommissionens förslag

Studieförbunden tar inte särskild ställning till förslagen om **kartläggning av statistikområden som rör digitaliseringen*, **översyn av digitaliseringsförsvårande*

*Lagstiftning, *översyn av arbetsrätten och konsumentlagstiftningen mot bakgrund av nyttjande- och delningsekonomin, *socialförsäkringens nuvarande utformning mot bakgrund av förändrade förhållanden för arbetstagarna, * incitamentsprogram för att öka könsbalansen på högre it-utbildningar *digitalt kompetenslyft hos chefer och ledare i Sveriges kommuner, * uppdrag till Tillväxtverket att inrätta ett program för att främja näringslivets digitalisering med särskilt fokus på små och medelstora företag, *definieringsuppdrag till Arbetsmiljöverket om begreppet digital arbetsmiljö, * främjande av en utfasning av traditionell posthantering från och till myndigheter till förmån för e-tjänst, *Uppdrag till Vinnova att utveckla ett förslag till en nationell strategi för datadriven innovation.*

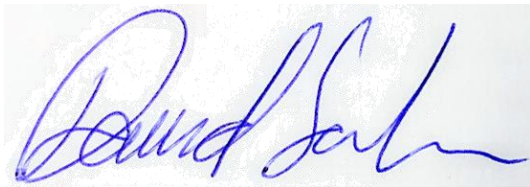
Däremot ställer vi oss bakom utredningsförslaget till Regeringen i syfte att ta fram ett förslag för organisering av det nationella främjandearbetet och det kontinuerliga statliga engagemanget. Som en av de initiativtagande aktörerna i Digidelkampanjen 2013 och senare nätverket Digidel har vi länge efterfrågat kontinuitet i de digitaliseringsfrämjande insatserna.

Vi vill understryka behovet av en genomskinlig och begriplig lagstiftning. Det är grundläggande att medborgarna förstår och kan ifrågasätta den lagstiftning som rör det digitala. På så sätt ökar också tryggheten på nätet, menar vi. Förslaget om en utredning i syfte att kartlägga lagstiftning som försvårar digitalisering i samhället behöver kompletteras med ett uppdrag om att alla lagtexter och policybeslut som rör digitaliseringen av samhällsfunktioner ska vara lättfattliga, transparenta och tillgängliga för medborgarna.

Utredningen för fram förslag om IT-utbildningen inom universitet och högskolor. Det tar vi inte ställning till men vi ser ett behov av en bredare satsning, som når underrepresenterade individer inom alla de olika utbildningsnivåerna och inom alla utbildningsformer.

Vi skulle också gärna se ett vidare uppdrag för det samverkansråd för digitala jobb som föreslås. Vi menar att det även borde omfatta satsningar på vidareutbildning inom ramen för folkbildningens och studieförbundens verksamhet. Rådets uppgift borde utvidgas och inkludera främjandet av icke-formell kompetensutveckling som kan öppna dörrar för fler till de digitala jobben. Samverkansrådet bör innehålla representanter från näringsliv och lärosäten samt folkbildningen.

Studieförbunden i samverkan

David Samuelsson
Generalsekreterare